

*“Ko nije prešao Albaniju peške,
nikad neće znati sta su muke teške.*

Stara narodna izreka.

Prošlost i sadašnjost porodice Sudar (autor Nikola Sudar)

Tirana (Albanija) - avgust 2025 g.

Plemenita uvijek bila,
Crna Goro, majko mila!

(Mojoj dragoj domovini, bez poetskih pretenzija, ali iskreno od srca).

*Kao dete, nekad bio,
Teško tada razumeti,
Gorku čašu svu ispio,
Neznajući šta mi preti.*

*Nemoguće verovati,
Ostati u tuđoj zemli,
Teško bilo izdurati,
Živeti bez domovini.*

*Zemlja snova, Crna Gora,
Draga moja, domovino,
Brdovita pokraj mora,
Uvijek Bog s tobom bio.*

*Tvoja želja ka slobodi,
Braneći je sve do smrti,
Zauvijek ona će biti,
Spomenik tvoje dobroti.*

*Za mene si SVETA ZEMLJA,
Plemenita junakinja,
Dok postoji ova planeta,
Ostaćeš u srcu svima.*

Nikola Sudar,
istoričar i prevodilac

Tirana (Albanija), decembar 2008 g.

Foto "Marubbi" - grad Skadar (Albanija) - 1938 g.

Gospava Lazar Sudar (Vujović) - 1912 - 1986

Petar Nikola Sudar - 1885 – 1956

Posljednje riječi pokojnog oca Petra (decembar 1956 g.)

„Најдражи моји!

“Опростите ми, што нијесам успио спасити вас од овога пакла! Опростите ми, што годинама мучио сам вас, због моје проклете болести! И на другом свијету бићу вама захвалан.

Драги сине!

Никада немој веровати безбожним људима, а такви су комунисти фанатици!

Poslednje rijeci pokojne majke Gospave (avgust 1986 г.)

“Проклет био сине ако не учиниш немогуће да се вратиш у домовину, да постанеш дио ње, да напокон наши остаџи почивају у миру, у Југославији, и ако судбина је била против тога“

***Ovu kratka biografija posvećena nezaboravlenim
roditeljima, koji su učinili nemoguće za opstanak porodice;
posvećujem ženi, sestri i deci, koji su najveće blago za mene;
posvećujem predobrim rođacima i prijateljima u Mostaru, Crnoj Gori,
i Srbiji, koji su veličanstveno dočekali nas.
Bog im dao zdravlja i sve najbolje u životu.***

AUTOR

U redosljedu poznatih rodova okoline Podgorice, do 18-og vijeka, bio je i Ognjenovićev rod. Naseljen na periferiji grada, na obali rijeke Morače, među gustim šumama, spominjao se kao rodoljubiv, odvažan i podržavalac Vladike Cetinjskog. Vjerni prema njemu i Svetoj Pravoslavnoj Crkvi, Sudari su se junački borili protiv Turaka pod komandom uvaženog Vladara.

U situaciji dubokog i nepomirljivog neprijateljstva sa turskim vlastima, neuspjevši pogaziti svobodoljubivi duh crnogorskog naroda, ljudi tog kraja, mladi, stari, pa i žene, uvijek su nosili sa sobom oružje. Sukobi sa dušmaninom, koji su nanosili gubitke kod oba protivnika, bili su obične pojave. Oko 1770. godine, u jednom žestokom sukobu sa odabranim snagama neprijatelja, podigli su se na noge, ne samo Ognjenovićev rod, nego i sušedi u blizini. Dobro naoružana ekspedicija, krenuvši iz Skadra, napala je kraj sa svih strana. Situacija je postala veoma kritična. Savjet staraca riješio je zauvijek napustiti rodno mjesto, da bi se spasili od strašne turske osvete. I tako, dug karavan Ognjenovićev, sa veoma malo stvari sa sobom, prešao je granicu i nakon teškog putovanja po šumama i brdovitim terenom Hercegovine, zaustavio se blizu sela Ljuti dolac, 17 kilometara daleko od Mostara.

Kao i u Podgorici i ovđe došljaci su nekako uspjeli sakriti se, počeli su se baviti poljoprivredom, gajanjem domaće stoke i obradom drveta; ali život u ovom surovom brdovitom mjestu bio je veoma težak. Živalj roda Ognjenovića svugđe postaje poznat u obradi drveta, a posebno u proizvodnji i prodaji takvih sudova sa ukrasima (od slova sudove, malo-pomalo cijeli rod prozva se Sudar, uspijevši tako da se spase od turskih represalija).

Po mojim (neutvrđenim) dokazima rod Sudara raspao se na tri grupacije: trećina je ostala u Ljutom Dolcu i okolini, većina - našla je utočište u blizini Mostara (na obali Bune, u Ortijesu, Bačevićima i t.d.) i u samom gradu, a jedna mala grupa produžila je put do Knina, napustivši ovo mjesto prije nekoliko godina, zbog nametnutog rata.

Među starima postoji i druga varijanta, po kojoj nas rod potiče iz Nikšića, prezivajući se tada Mihajlovići, ali većina podržava prvu varijantu.

ISTORIJA PORODICE PETRA SUDARA

Moj pokojni ded, Nikola Sudar, rodio se 1840. godine, u selu Ljuti Dolac, i cijelog života bavio se poljoprivredom i proizvodnjom sudova. Od prve ženidbe sa suprugom Sanom, imao je sinove: Lazara, Jova, Savu i kćer Đurđiju. Od druge ženidbe sa bakom Cvetom, rodila su se deca: otac Petar(1885), i stričevi: Ilija(1888) i Marko(1890).

Do jedanaeste godine, otac Petar, živio je u selu, gđe je završio osnovnu školu. On je bio pametan dječak i jako volio knjige. 1896. godine ded otprati sina Petra, u Mostar, gđe ga je poznati obućar Čupić, primio za šegrtu.

“Ovaj period života spominjem sa bolom u duši. - često bi ponavljao pokojni otac. - Godinama prije zore morao sam biti u radnji, prisiljen završavati najteže poslove i napuštati posao kasno uveče, i to svaki dan. Nakon sedam godina mučenja od zore do mraka, uspio sam “ukrasti” zanat i postati dobar obućar”. Težak posao i svakodnevne nesuglasice sa gazdom, silno su uznemiravali oca i prisiljavali su ga da napusti Mostar. On je otputovao za Beč, imajući cilj usavršavati zanat. Godinama je ovđe sarađivao sa najistaknutijim majstorima u obradi kože. Nakon osam godina boravka u Beču, postao je savršeni majstor u proizvodnji cipela, a posebno - čizama.

Često je otac putovao iz Beča do Cetinja, noseći sa sobom porudžbine porodice kralja Nikole. O tako istaknutoj ličnosti, otac se izrazio na sljedeći način: *“Na prvi pogled njegova figura impresionirala bi svakoga; on je bio rijetki junak, autoritativan i veoma uspješan diplomata. Kralj Nikola ostaće zauvijek ponos i slava crnogorskog naroda”*.

Od brata, Save, imao je jednoga unuka, Rista, koga je puno volio. Uoči Prvog Svjetskog rata otac se vratio iz Beča u Mostar. Tada je policija Austro-Ugarse nanjušila da on ima veze sa ilegalcima i objavila nalog da ga uhapsu. Risto je to doznao i obavijestio oca, koji se sakrio negdje u predgrađe Mostara. Ovdje je proveo nekoliko dana, a čuvao ga je nezaboravni junak Risto Sudar. (Iako je prošlo više od pola vijeka, ne mogu zaboraviti lik moga oca, kad bi očima punih suza spominjao njegovog najboljeg “člana porodice”, unuka Rista. Oni su se dopisivali do početka Drugog svjetskog rata). Otuda je otac oputovao za Pariz. Tamo se zaposlio u jednom od najpoznatijih ateljea velegrada, gde su se proizvodile najelegantnije čizme i cipele, po ukusu najbogatijih Parižana. Idealista po svojoj prirodi, donekle i naivan, otac se zbližio sa sindikalistima i komunistima, koj su svojim pompeznim sloganima “bratstvo - jedinstvo”, uticali na njega. Nakon nekoliko godina boravka u “stolici svijeta”, oca i nekolicinu poslali su da pomažu sindikalnom pokretu Crne Gore. 1921. godine on se osamostalio na Cetinju, gdje je otvorio svoju radnju. Pored toga, tajno se povezivao sa radnicima, zanatlijama i službenicima, ubjeđujući ih da traže svoja prava. No ilegalna aktivnost i političke diskusije protiv režima, uznemiravali su policiju, koja je uhapsila oca i sedmoricu ostalih aktivista. Nakon kratkog suđenja, kazna za sve bila je veoma surova. Noću prije pogubljenja grupa osuđenih nekako je uspjela pobjeći iz zatvora, a otac je prešao granicu i stigao je u Skadar (Albaniju). Ovdje je živio tri godine i 1924. došao je u luku Drač, gdje se sprijateljio sa uvaženim građanima ovog okruga, kao što su otac Erazmi, nikšićanin Abdula Gašević; upoznao se sa publicistom Hakijem Stermilijem i patriotom Čazimom Domi. Zajedno sa poznatim i poštenim majstorom, Pal Nokom, otvorio je malu radnju. Kao najbolji specijalista u zemlji, otac Petar bio je obučar dvora Albanskog kralja, Zoga I. Njegovu korektnost, dinamičnost i slobodnu komunikaciju na francuzkom, njemačkom i turskom, otac je uvek veoma cijenio. Kao skrupulozan autodidakta i poštovalac literature, otac je uspio perfektno komunicirati na francuskom, njemačkom, talijanskom, turskom i albanskom.

Pokojna majka Gospava Sudar (Vujović), rodila se na Cetinju, 1912. godine; bila je dijete, kada se porodica premjestila u Kotor, gdje je ded Lazar radio u jednoj fabrici sapuna, a baka Cveta, bavila se kućnim poslovima i odgajanjem dece. Majka je odlično učila do semimature, ali zbog materijalnih poteškoća ostala je doma pomagati majci. Jedan od braće, mornaricki oficir, zbog remonta broda svake godine poveo bi sa sobom sestru Gospavu i provodili su ljeto ili u Grenobl (Francuska), ili u Trst (Italija), i tako je ona uspjela slobodno govoriti francuski i talijanski. U to vrijeme blizu njezinog doma, u Kotoru, živjela je jedna daljnja rodbina bake, koju su jako voleli svi. Deca su je zvali tetka Milka. Ona je bila udata za albanskog trgovca, Antona Zadrimu, iz Skadra, prvog rođaka istaknutog albanskog rodoljuba Luidžija Gurakucija. Ova porodica imala je četiri sina, koji su se školovali u Kotoru. Kada se 1936. godine porodica Zadrima vratila u Tiranu, povel je sa sobom stariju kćer Vujovića (majku Gospavu), da živi povremeno u Albaniji i da pomaže u kući tetki Milki. Trgovac Anton Zadrima poručivao bi cipele za porodicu kod majstora Petra Sudara i tako oni su se sprijateljili. Često je otac posećivao dom trgovca i tako upoznao majku Gospavu, a 1938. godine uzeli su se. Mladi par vjenčao se u pravoslavnoj crkvi Skadra. Poslije godinu dana, 31 decembra 1939., u Draču se rodila sestra Vjera.

Nakon okupacije Albanije od Italije - Musolinija, otac je zauzeo svoj politički stav: nikada ne sarađivati sa fašistima. Jedne oktobarske noći 1940. godine, fašisti su mu zapalili radnju i iste noći porodicu internirali u mali grad Šijak, 11 kilometara daleko od luke Drač. Dva mjeseca kasnije, 19 decembra 1940., u Šijaku sam se rodio ja (Nikola Sudar). Pošteni albanski prijatelji oca, za vrijeme rata, organizovali su snabdijevanje porodice namirnicama i odjećom; pomagali su mu praviti i prodavati cipele, da porodica ne bi umrla od gladi. U vrijeme rata otac je simpatizirao i pomagao antifašizam u gradu. Zajedno sa jednom naoružanom grupom partizana jeseni 1944., on i nekolicina iz zootehničkog eksperimentalnog centra blizu Šijaka, vršili su veoma opasnu akciju. Oni su spasili sve životinje tog centra od njemačkog uništenja. Bješe 9 oktobar 1944. godine, dobrovoljac Petar Sudar postaće partizan 3-ćeg bataljona, IV Udarne partizanske brigade, Oslobođilačke vojske

Albanije. Otac je ratovao za oslobođenje velegrada. Njegova jedinica dejstvovala je na najopasnijem bunkerizovanom sektoru, gde je bila stacionirana njemačka komanda (danas tamo je predsjednički dvorac). Krvavi sukobi sa nacistima, naoružanim do zuba, počevši 28-og oktobra trajali, su do 17-og novembra, dana kada se oslobodila Tirana. 29-og novembra 1944. oslobodila se Albanija, a 19 decembra te godine otac se vratio iz rata (tada je imao 60 godina).

Zapaženu djelatnost za vrijeme antifašističkog Narodno-oslobodilačnog rata vršila je u Crnoj Gori (Kotor) i porodica majke (Vujović). U toj borbi za slobodu domovine, učestvovalo je cijelo stanovništvo grada. Dom Lazara Vujovića (moga đeda) postao je sigurna baza ilegalaca, a on, zajedno sa sinom Stepanom, ratovali su u partizanskim redovima. Drugi sin, Rako, bio je poznati gerilac, veoma tražen od strane okupatora; najmlađa kćer, Ljubica, postala je član omladinske ilegalne organizacije u gradu.

14 novembra 1944. godine, u svirepim borbama za oslobođenje Kotora, pao je kao pravi sin svoga naroda, Stjepan Vujović (moj ujak).

Poslije rata đed Lazar otišao je u penziju, a baka Cveta, kao uvijek, bavila se kućnim poslovima. Ujaku Raku, rodilo se dvoje dece: kćer Vera i sin Milan. Vera je udata i ima jednog sina, a Milan putovao po svijetu kao mornarički oficir. Zbog poteškoća za vrijeme rata, malo-pomalo, ujak Rako je izgubio zdravlje. On je preminuo u svojim najljepšim godinama, 1970. godine.

Tetka Ljubica, udala se i cijeli život provela je u gradu Herceg-Novom. Ona ima sina, Zorana, a prije nekoliko godina preminuo joj suprug.

U januaru 1945. godine otac je pomagao u organizovanju prve zadruga obučara u Draču, gdje se premjestio nakon rata. Strasne mjere, koje je preduzela "nova narodna vlast": sekvestriranja, grabež, masovna hapšenja, interniranja i strijeljanja, često bez suda, potpuno su razočarali oca. Kao fanatičan idealista on se suprostavio vlastima u gradu. Bajatim sloganima: "Ješćemo zlatnim kašikama!", otac je odgovorio: "Ne trebaju nam zlatne kašike, možemo i drvenim kašikama, samo napunite nam tanjire". To je bio razlog da ga ponovo interniraju 1947. godine opet u Šijak, držeći ga pod nadzorom policije. Teška bolest trbušnog tifusa spasila ga je od zatvora, ali zauvijek ostaće nepoželjan za diktatorski režim Envera Hodže. U januaru 1950., dragi, nezaboravljeni otac Petar, izgubio je sposobnost za rad. Njegova teška paraliza trajala je 7 godina.

U ljeto 1947. godine, po prvi put posetili su nas iz Kotora, deda Lazar i tetka Ljubica. Njihov cilj bio je izvući nas u Crnu Goru po svaku cijenu. Zbog neimaštine majka je prostrla ocu slamu, pokrivši ga jednom dekom. Đed, smijući se, obratio se majci: "Hvala ti, kćeri, jer prisjetila si me na vrijeme partizanstva". Želja da nas povedu sa sobom odložila se zbog bolesti oca, donoseći nam neizbježnu tragediju. Sredinom 1948. godine prekinute su se sve veze između Albanije i Jugoslavije i tako, na našu veliku nesreću, bili smo kažnjeni živjeti u najsiriromašnjoj zemlji Evrope i najopasnij po život, u Albaniji. Nakon prekinutih odnosa, kao državljani Jugoslavije, bili smo prva meta monstruoznih represija diktatorskog režima iz Tirane. Porodicu su potpuno izolovali, a na ulici niko nije smio govoriti sa nama. Po poruci "odozgo", albanskoj deci u školi i van nje strogo je bilo preporučeno da se nikako ne druže sa mnom i sestrom. Jedna rijetko dobra komšinica posjećivala bi nas samo noću. Ovaj neopisiv rasizam (katkad kamufliran i omekšan), protiv jedne tuđe porodice, bez nikoga i bez ikakve materijalne ili moralne podrške, to strašno ponašanje protiv jedne porodice imajući teško paralizovanoga doma i dvoje dece, trajalo je sve do 1986. godine, punih 36 godina. Dobrota Svevišnjeg, kome smo zauvijek dužni i blagodarni, spasila nas je.

U istoriji naše porodice period od prvog januara 1950. do završetka 1956. godine, ostaće najstrašniji, najiscrpljeniji i najponizniji. Sve molbe i intervencije majke Gospave bile su uzaludne: zbog jugoslovenskog porijekla i interniranja, albanske vlasti poricale su ocu pravo na penziju i socijalnu pomoć. Tako se zahvalio ovdašnji komunistički režim jednome starome internacionalisti, koji je s puškom u ruci ratovao za oslobođenje Albanije. Sav se tresem kad se šetim mizerne plate od 2800 albanskog novca (oko 20 današnjih dolara), koje je majka mjesečno primala kao čistačica u bolnici grada. Od tog jadnog prihoda, odvajali bi 10 dolara za lijekove oca, i tako četvoro u porodici, imajući teško bolesnog oca, preostalo bi trošiti mjesečno samo 10 dolara za sve potrebe u kući. Ova neopisivo strašna situacija, koja je trajala sedam godina, je dokaz tog katastrofalnog stanja u kojem se nalazila naša porodica. Nikada se ne može pomračiti svijetli lik majke Gospave,

te crnogorske junakinje, koju nikakva sila nije mogla slomiti. U ambijentu strašnijeg od zatvora, potpuno izolovana, sa mužem paralizovanom i bez ičije pomoći, sestru Vjeru i mene ona je vaspitala voljeti i poštovati svim bićem domovinu i našu svetu Pravoslavnu crkvu. Besprekidno 15 godina ona je radila u trećoj smjeni, da bi danju služila ocu i nama, deci. Majka, sestra i ja sa torbom o ramenu, sakupljali bi travurine za jelo i zrna od pšenice po raznim selima, nakon žetve. Žrtvovanja majke nisu imala kraja; ona bi jela jedan put dnevno, da bi štedela i produžila život ocu; jeftino prodala sve što se moglo prodati, napokon i svadbene dragocenosti (prstenje, naušnice, zlatne satove i ostalo), koje ni za šta ne bi promijenila, samo da ne bi pomrla od gladi. Veoma potresno je spominjati našu radost kao deca kada bi jedan put mjesečno jedna majka kupila kilogram marmelade, dodavala bi litar vruće vode i svako jutro dozvolila bi nama samo jednu kasiku ujutro, ili slučajevi, kada bi neko od komšija dao malo brašna i majka bi ispekla burek od kopriava.

Iz godine u godinu rapresaliije protiv nas su se povećavale: poricali su nam jezik (ako bi se doznalo da u kući upotrebljavamo naš jezik, osudili bi nas); silom promjenili su nam porijeklo i državljanstvo; cijelo vrijeme bili smo pod nadzorom policije; danju i noću čuvali smo se (zatvorenih vrata, očima punih suza, slušali bi preko radija vijesti ili našu narodnu muziku, a posebno divnu pjesmu "Tamo daleko, daleko od mora...", pa i zabavnu muziku). No najponižavajuće bilo je naređenje "iz centra" da se cijela porodica svakog jutra prijavljuje u policijsku stanicu. Bez policijse dozvole nismo imali pravo udaljavati se ni kilometar od grada. Iz prošlosti ne mogu brisati jedan pretežak slučaj, koji nam je zauvijek upropastio život.

Bijaše 1952. godina, kada potresena od gladi i od strašne bijede, koja je vladala u našoj porodici, potresena zbog potpunog nedostatka grijanja i tako dalje, majka se obratila zamjeniku predsjednika opštine grada za materijalnu pomoć, rekavši mu: "Molim Vas, pomozite mi da mi ne umru muž i deca od gladi!". Majka Gospava insistirala je da nam se vrati jedna mala suma od preskupog očevog alata i materijala, konfiskovani silom 1945. No taj službenik, pravi zlikovac, svom snagom skočio je na majku i gurnuvši je, vikao je: "Napolje, bezobrazna jugoslovenko, kako se usuđuješ sramotiti narodnu vlast preda mnom?! Veoma skoro doznaćeš ti, pogana ženo, gdje ti je mjesto!". Strašno preplašena majka se vratila doma, predviđajući veliko zlo. Uvečer finalizirala se podlost vlasti u Draču: jedan kamion sa šestoricom policajaca, pod komandom šefa policije grada, po naređenju "bezbjednosti", zaustavio se pred kućom sa ciljem da interniraju ponovo porodicu, ali sada u selo Gradišta, okrug Lusnji, jedno močvarno mesto, bez vode, mjesto gdje su gospodarili užasni komarci (to je bilo gore od smrti). Nepodnošljiva hladnoća, zdravstveno stanje oca (bio je u komi), uplašilo je policajce da ne bi otac umro putem i tako interniranje se odložilo za sutra. Veoma uznemirena, cijelu noć bez sna, rano ujutru majka je stigla u Tiranu i silom pokušala ući u francusku ambasadu, da bi omogućila porodici izvući se iz Albanije. "Često mi izađe pred očima uznemireno lice službenika ambasade, - spominjala bi pokojna majka, Gospava, - nalazeći se pred vratima zgrade, vikao je koliko je mogao: "Kažite samo ime, prezime, porijeklo i potražićemo Vas, gospođo..!" - a ja jedna, silom zaustavljena od agenata bezbjednosti, ostala sam potpuno kao ukočena. Brutalno ćuskajuci i udarajući, doveli su me u Ministarstvo unutrašnjih poslova (najužasnije mjesto za svakog Albanca). Tamo je nastala velika buka, a ja mislila da mi je došao kraj. Slučajno trefio se jedan oficir dobrog srca, koji prilično dobro govorio srpski i njemu, očima punih suza, objasnila sam svoju veliku muku, insistirajući da sretnem drugaricu Liri Belisovu, tada sekretar Centralnog komiteta Partiji rada Albanije. Nakon kratkog izoliranja (vlasti su se plašili skandala), uz pratnju nekoliko policajaca, nekako uspjela sam sresti tu ženu. Minutima nisam mogla progovoriti ni riječ, od muke sam plakala, tražeci dozvolu prebaciti porodicu preko granice. Momentalno spasio me doprinos muža u oslobodilačkom ratu (i ako su mu poricali). Nakon razgovora, sekretar Liri Belisova (da bi izbegla kompliciranje situacije), naredila je odložiti interniranje "do nepredviđenog roka", ali taj ... "nepredviđeni rok" bila je jedna vrsta strašne kazne, koja je godinama, kao zloduh, pratila porodicu na svakom koraku (taj rok odlagao se zbog pogoršanja zdravlja oca)".

Godine su prolazile, ali muke u porodici dostigle su vrhunac: jeli smo samo bajatni kukuruzni hleb i skuvanu travurinu bez ulja, umjesto supe (mlijeku, jajima, mesu, maslu, siru i pšeničnomu hlebu godinama bili smo zaboravili ukus). Zadnji mjeseci 1956. godine zdravstveno stanje oca jako se pogoršavalo: nestali su lijekovi i hrana. Fiksirano u pamćenju imam nezaboravljeni razgovori sa ocem, u postelji. Potpuno oslabljen i izmučen od neizlječive bolesti i gladi, često bi ponavljao izreku vladike Rada: "U bolesnom tijelu, i duša je bolesna". Sav u suzama ljubio bi ruke sestri Vjeri i meni, uznemireno ponavljajući: "Molim Vas, najdraži moji, oprostite mi, što nijesam uspio izvući vas iz ovoga pakla; oprostite mi, što godinama, neprekidno jako sam vas namučio; i na drugom svijetu biću vam zahvalan". A napose meni bi savjetao: "Sine, nikada nemoj vjerovati bezbožnim i bezdušnim ljudima, a takvi su komunisti fanatici". Otac Petar je preminuo 23 decembra 1956. godine.

Bješe strašna zima, te godine. Tek što smo na sto jada pokopali pokojnog oca i svi mi troje: majka sestra, i ja okupili smo se oko kreveta jadnoga oca i plakali bez prestanka. Tada me majka zamolila da pošaljem telegram našim u Kotoru. Nekako uspio sam napisati nekoliko riječi na adresu 1956. godine poslao sam telegram našim u Crnoj Gori. Šutradan, na ulici zaustavio me poštari i pružio mi je odgovor na telegram. Neuspjevši pročitati sav sadržaj, odjednom mi se zamaglilo pred očima i nijesam mogao kročiti. Taj zlokoban telegram imao je takav sadržaj na srpskom: "Porodica Vujović ne postoji u Kotoru". Nijesam znao šta da radim, nijesam znao kome da se obratim da bi smirio majku, kada je dan prije izgubila muža (mog oca), a sada prisiljena je bila pretrpeti tu neopisivu nesreću. Tada sam imao 15 godina. Nekako sam se sabrao i krenuo doma. Kada je jedna majka pročitala telegram, vičući rekla je: "Jadna ja, ostala sam zauvijek bez nikoga!" - i pala u nesvijest.

Ali istina je bila potpuno drukčija. Kada smo po prvi put pošetili tetku Ljubicu u Herceg-Novom, 1991. godine, zamolio sam je da mi objasni, kako se moglo dogoditi tako nešto. Drhteći, draga tetka mi je odgovorila: "Sine, mi smo primili vas telegram i odgovorila sam vam riječima: "Primite naše naiskrenije saučešće. Uvijek bićemo uz Vas. Tetka Ljubica". Tada mi je sve bilo jasno. Oficiri bezbjednosti, ti strašni zlikovci, promijenili su sadržaj telegrama, da bi što više naškodili našoj, i tako ne može biti jednoj porodici.

Cijelog života, kao crna sjenka, pratila je porodicu zlokobna izreka; "U tuđini, siromahu / Svaki dan je mrak u mraku". Majka Gospava, prva žena osnivač bolnice u gradu Šijak, još 1946., jedina u cijelom kraju, koja je govorila francuski i talijanski, imajući semimaturu, kad 90% albanaca bili su nepismeni, zbog porijekla radila je najteže fizičke poslove i često prisiljavali bi je čistiti i zahode grada. Jedan slučaj iz 1947. godine je voma karakterističan.

Bješe početak godine, zima je bila strašna. Majka je tek bila napunila godinu dana kao čistačica u bolnici grada Šijak. Jedne večeri pred zgradom zaustavio se jedan kamion i tri vojna lica (oficiri UNRRE) kucali su na vrata bolnice. Slučajno majka Gospava otovorila je vrata i prepanula se, vidjevši tri tuđa oficira. Najstari od njih riječima na francuskom i gestovima htio je objasniti da su donijeli prehrambenu pomoć za bolnicu. Razumijevši ih dobro, majka se inzenada izrekla i na čistom francuskom odgovorila: "Puno vam hvala, gospodo, kutije možete ostaviti u kuhinji". Nevjerujući svojim očima, oficiri su ostali kao ukopani. "Kako je moguće da u ovom strašno pustom mjestu, vi žensko lice, govorite tako fino naš jezik?" – raspitivao se najstariji po činu. Kratko im majka objasnila da je Crnogorka i nekada je često pošećivala grad Grenobl, a sada radi kao čistačica bolnice. Njima bješe veoma neshvatljivo kako je moguće da jedna žena, sa semimaturom, koja zna dobro francuski i italijanski, kada je oko 90% stanovnika zemlje bilo nepismeno, a ona da radi teške poslove i u dvije smjene. Najstariji oficir, čovjek u godinama, neuzdržavajući svoj gnev, odgovorio joj je: "Gospodo, što prije bježite odavde, ovo je strašno mjesto!" Ocijenivši posljedice, majka ih je zamolila da ne izgovore nijednu riječ da ona zna tuđe jezike, jer...kuku njojzi tada! I tako, dok je bila živa niko nije doznao da ona zna te jezike. Ova hrabra i poštena žena, imajući neopisivo tešku situaciju u porodici, uspjela je završiti jednogodišnji kurs u Draču i postala je medicinska sestra. Ali osnovna organizacija komunista bolnice poništila je njezinu diplomu, ostavljajući joj cijelog života samo metlu. Majka Gospava nikome se nije pokorila. Ona je uspjela časno vaspitati sestru i mene. U okolnosima jednog života, ravnog koncentracionom logoru, sestra i ja odlično smo završili sedmogodišnju školu. Na sto jada su meni odobrili da učim za šumarstvo,

a sestri, kao ženska, odobrili su joj učiti u srednjoj komercijalnoj školi. Muke su bile dio našeg života i mi smo koračili zajedno sa njima.

Dok smo živi bićemo zahvalni divnome čoveku, nezaboravljenom pukovniku, Halilu Zeneliju, koji, rizikujući sebe, svoj položaj i porodicu, spasio nas. Nekada, tridesetih godina, tada veoma mlad, on je bio učenik moga oca Petra, koga je veoma volio i cijenio.

1956. godine sestra Vjera, radosna kao nikada prije, upisala se kao studentkinja na ekonomskom fakultetu u Tirani. Prvog dana školske godine, pred stotinama studenata, izašla je sekretarica dekanata i hladnokrvno izjavila:

“Studentkinja iz Šijaka, Vjera Sudar, isključena je sa fakulteta zbog biografije”

To je bila podlost vlasti moga grada, koje nijesu nikada prestale progoniti nas na svakom koraku našeg života i činiti zlo jednoj porodici bez nikoga i bez ičije pomoći. To su bile metode u bunkerizovanoj Albaniji, zemlji, koja je jedina na svijetu zakonom zabranila religiju, da bi ljudi postali stoka.

Potpuno uzdrmana, plačući, sestra se vratila doma, a ljudi su nas gledali krivo. Uznemiren jednog jutra stigoh u Drač i pođoh kod druga Halila Zenelija, tada šef odjelenja unutrašnjih poslova rejona Drača. Kada je doznao čiji sam, zagrlio me i saslušao me veoma pažljivo. Strašno ljut, preko svoga ađutanta kontaktirao je sa dekanom fakulteta i potpisao garanciju za fakultet. Nakon tri dana sestra Vjera vratila se na fakultet, cijelo vrijeme sa strahom u duši da je ne bi ponovo izbacili sa fakulteta.

Nekako ona je uspjela diplomirati na ekonomskom fakultetu. Sestra Vjera udala se u Tirani, muž joj preminuo i ostala je sama bez dece; ona živi veoma bijedno kao penzioner.

Bješe 1959. godina kad smo po prvi put u porodici, uspeli kupiti jedan savim mali radio i radost je bila neopisiva. I tako troje: majka, sestra i ja, sa zaključanim vratima, da nas ne prisluškuju komšije, slušali bi glas naše svete domovine. Često očima punih suza, tiho zapjevali bi divnu pjesmu “Tamo daleko”.

Činjenice su tvrdoglave i njih treba cijeniti onakve, kakve su. Sedamdesetih godina Albanija je učestvovala na prvenstvu Balkana u fudbalu. Tada je Jugoslaviju predstavila ekipa “Željezničara”, grada Sarajeva. U toj ekipi igrao je poznati fudbaler napadač, Boljević (zet moga ujaka). Prije dolaska u Albaniju draga baka, očima punih suza, zamolila je zeta da se raspita i, ukoliko je moguće, da kontaktira, sa nekim iz porodice Sudar. Kada su stigli u Tiranu, zet se obratio jednom službeniku u civilu (on nije znao da taj bješe oficir bezbjednosti), da se raspita u Šijak i da pozove koga bilo iz porodice Sudar. Taj prokleti, sigurno i da ga demoralise, prije utakmice odgovorio mu je: “Nažalost, porodica Sudar ne postoji u gradu Šijak”.

Nakon povratka, zet, potpuno uznemiren nije znao kako obavestiti tu staru ženu, koju je jako volio. Ali materinsko srce osetilo je veliko zlo. Jadna baka nije mogla izdržati taj veliki bol. Svim prijateljima javila je da kćer Gospava sa dvoje dece... umrla je u Albaniji. Ta predivna žena, koju nijesam imao sreću da upoznam, preminula je ne doznajući da smo živi. I to “čudo” dogodilo se usred Evrope, samo 200 kilometra daleko od Kotora.

MOJA KRATKA BIOGRAFIJA

Nakon završetka nepoželjne škole šumarstva, radio sam na severu Albanije, među vukovima i snjegovima, gde se često hladnoća snižavala do 20°C ispod nule, a snijeg dostizao i do 2 metra visine. Profesiju šumarstva mrzio sam i nekako sam uspio da završim Pedagoški Institut (odjeljenje ruskog jezika). Nakon nekoliko godina besprekidnog rada, uspješno sam položio i ispite na fakultetu i postao nastavnik ruskog jezika - sa ciljem da budem što bliže našem jeziku). Godinama zanimala me istorija grada Šijak i okoline, i tako 1978., sa drugovima smo otvorili istoriski muzej rejona, gde sam radio kao istoričar do 1998. U ovom periodu pisao sam razne članke za novine.

1966. godine oženio sam se devojkom Vasilikom Kotmilom (nastavnicom geografije) iz grada Korce. Nakon godinu dana rodilo se prvo dijete, Mileva; 1972. rodio se sin, Petar, a 1978. rodile su se bliznakinje, Ljubica i Gordana. Posle 30 godina strašnog rada, majka Gospava otišla je u penziju. 1984. godine razboljela se, a u ljeto 1986 njezino stanje vidno se pogoršavalo. Zadnje vrijeme, plačući insistirala je doznati, da li je neko od njezinih još živ (naše veze bile su prekinute 1948., i još od tada nama kategorički je bilo zabranjeno dopisivati se sa najbližim u Jugoslaviji). Nekako,

rizikujući, poslao sam pismo tetki Ljubici i ujaku Raku u Kotoru (tada nismo znali da ujaka više nije bilo još od 1970. godine). Pismo je jako obradovalo bolesnu majku, koja je dva dana kasnije, 11 avgusta 1986. godine umrla, ne doznajući da su njezini živi. Zbog pisma i telegrama smrti, odjelenje unutrašnjih poslova u Draču zapretilo mi je posledicama. Vaspitani ponašati se korektno, svi mi u porodici uvek smo časno obavili posao i ako su nas vlasti uvijek gledale krivo, sumnjivo i nadzirale na svaki korak.

Vjerni antihumanoj liniji, 40 godina vlasti su poricale ocu doprinos u ratu, i samo mojim dugogodišnjim insistiranjem, jedva 1984. godine, dobio je potvrdu veterana Antifašističkog oslobodilačkog rata. Nakon odličnih rezultata u srednjoj školi, starija kćer, Mileva 1990. godine završila je ekonomski fakultet. Godinama je radila u raznim preduzećima, a zadnje vrijeme ostala bez posla. Srećom, odobrili su joj živjeti u Australiji, i tako od novembra 1999. godine nalazila se u Melburnu, potom u Sidneju, a od 2004. opet se vratila u Melburn. Jedini sin, Petar, nakon završetka ekonomskog fakulteta 1994. godine, kratkovremeno radio je u nacionalnoj banci i na fakultetu. Svojim upornim radom i odličnim rezultatima, uspio je 1996. godine dobiti pravo produžiti studije u Stratklajd univerzitetu, grada Glazgova (Škotska), a 2006. godine odbranio je titulu doktora ekonomskih nauka. Zajedno sa jednim profesorom, 1998. godine, objavio je jedan veoma cijenjen naučni rad. Trenutno predaje u Westminsterском univerzitetu grada Londona. 2004. godine oženio se ruskinjom Margaritom.

Bliznakinje prije nekoliko godina završile su univerzitet: Ljubica - ekonomski, a Gordana - pravni, i trenutno rade u jednoj privatnoj firmi. One su se udale i trenutno žive u Tirani. Preko suda, 1994. godine, ponovo smo dobili poricanu crnogorsku nacionalnost (nakon 50 godina) i promijenili smo imena dece.

Velike promjene ka demokratizaciji zemlje, 1991-92. godine, svi mi u porodici odobrili smo i podržali sa posebnim entuzijazmom. Od tada prošlo je više od 30 godina, ali nažalost stanje u svim oblastima nije ohrabrujuće. Korupcija, kriminal, nezaposlenost, nesigurnost života, svaka vrsta trafika, prisilili su više od milion stanovnika Albanije da napušte zauvijek zemlju (ilegalno bježanje traje i danas).

20 januara 1991. godine, nakon velikih napora, kad meni bješe 50 godina, zajedno sa sestrom Vjerom, po prvi put posetili smo domovinu. Veoma mi je teško opisati veličanstveni doček, koji su nam priredili rođaci u Mostaru, u Crnoj Gori i Srbiji. Za tri nedelje našeg boravka uspeli smo upoznati i zavoljeti naših bliskih: Draga, Jelu, Branka, Cviju, Dragana, Danila, Veru, Pera, Zoricu, Neda, Mila, Zarka, Nikolu, Marka, Bobana i ostale. Tada smo posetili i tetku Ljubicu, u Herceg-Novom. Tetak Vaso i tetka Ljubica priredili su nam veličanstvenu večeru. Njima je bilo veoma drago što smo ih posetili i što nismo zaboravili maternji jezik. Poseban za mene i sestru bio je susret sa predobrim rođakom, Milanom (sinom našeg pokojnog ujaka, Raka Vujovića). On nas je vodio u Kotor, gde smo upoznali ujnu Mariju i rođakinju, Vjeru, koja ima svoj biznis. Zajedno sa Milanom šetali smo po Kotoru (gradu naše drage i nezaboravljene majke Gospave, gde je provela mladost).

Na pitanje jednog rođaka, kako mi se sviđa među rođacima, odgovorio sam mu:

“Švedani imaju jedan rigorozan običaj: svaki stanovnik u svom dnevniku zapisuje najsretnije dane, mjesece i godine svog života, koje se zabilježe na nadgrobnom spomeniku, naprimer, ako bi se meni ovde dogodila nesreća (ne daj Bože), na mom nadgrobnom kamenu bilo bi zabilježeno sledeće: “Nikola Sudar, rođen 1940. - umro 1991., i... živio je samo 25 dana” (vrijeme provedeno sa vama). Veoma uzbuđeni, rođaci su skočili da me zagrlje.

U maju mjesecu 1991., starija kćer, Mileva, provela je mjesec ipo dana u Mostaru i krstila se u Žitomislići manastiru (blizu Mostara), nažalost porušen do temelja. U augustu 1991 sa sinom, posetili smo selo Bačeviče (12 kilometra daleko od Mostara), gde su 70% stanovnika preživjeli Sudari. Nakon nekoliko mjeseci započeo je zlokoban rat, nanoseći rođacima strašne gubitke. Većina njih bili su prisiljeni napustiti svoja ognjišta. Zverstvo je dostiglo do bezumlja: uništeno je groblje naših predaka u sred Mostara. Predivno selo Bačevice, na obali Bune, sravnjeno je sa zemljom. Gotovo svi rođaci pobjegli su u Nevesinje, Trebinje, Crnu Goru, Srbiju, van zemlje, i nažalost o mnogima od njih malo smo znali.

Prije smrti, moja pokojna majka Gospava, strogo mi je preporučila da učinim nemoguće da se vratim u Domovinu. Početkom 1991. godine obratio sam se Predsjedništvu Crne Gore za povratak porodice, ali nisam primio nikakav odgovor. Posle nekoliko mjeseci obratio sam se Predsjedništvu

Srbije, opet uslijedila je potpuna tišina. Nakon nekoliko godina, lično u Predsjedništvu Srbije predao sam novi zahtev... opet ništa. Preko ambasade u Tirani ponovio sam zahtev, ali nažalost vlasti u Beogradu nijesu begunisale makar i negativno odgovoriti i tako brutalno su pogazili našu nadu, cilj našeg života, za koji smo sanjali 50 godina, i de facto porekli su nam neosporivo pravo povratka. Zbog svega što smo podnijeli, zbog te plamene želje da živimo u svojoj domovini, jedini san koji nas je održao u životu i dao nam snage prevazići neopisive poteškoće, vlasti u Beogradu trebale su imati malo duše, malo humanosti, jer ako ne ništa drugo, dobili bi šestoro visokobrazovanih ljudi. Sveti zavjet moje majke, nažalost, nikada se neće ispuniti, savjest prema njoj mi je čista. Ali nelogičnosti nema kraja: da bi moja porodica dobila državljanstvo (da se vrati ono što je imala do 1956. godine, ono što po zakonu i elementarnoj logici pripada) po zakonu do otcepljenja, trebalo je platiti po 800 eura za svakog člana porodice. Znači, ukupno: sedmoro članova po 800 eura = 5600 eura. Pa nijesmo mi bili krenuli u raj, već u svoju domovinu. Jedina sestra Vjera odavno boluje od srca, od migrene, od reume a zadnje vrijeme i od dijabetesa i nekoliko puta se operisala. Nažalost sudbina je bila veoma surova prema njoj: umro joj muž i ostala sama, bez dece, u tuđini. Njezina penzija je oko 180 dolara, a pola treba da potroši za lijekove. Obratio sam se Ambasadi u Tirani, makar njojzi da se da neka socialna pomoć, jedna vrsta novčane pomoći svakog mjeseca, (kad Grci daju Albancima pravoslavne vjere svako pravo i penziju od 350 eura, kad tako postupaju i Italjani, zašto ne bi to učinila naša domovina za nas, koji smo otuda?) a od toga ne bi ništa; insistirao sam da joj se omogući, makar 15 dana da se liječi od reume u nekoj banji, opet ništa. Odgovor? Nema sredstava! Zar to nije grehota? Kako se moglo godinama da se daje našim na Kosovo dupla plata, a mojoj prođici, koja je provela 36 godina internirana u bunkerizovanoj Albaniji, ne može se dati jedna skromna dodatana penzija, makar sestri Vjeri, koja pati od niza bolesti? Pa to je strašan paradoks, to je nešto nehumano, koje se ne može opravdati ni u vrijeme rata. Sveti zavjet moje majke kaže: "Proklet bio sine ako ne učinis nemoguće da se vratiš u domovinu, da postaneš dio nje, da i naše kosti napokon počivaju u miru, u Jugoslaviji, i ako sudbina bila je protiv toga", nikada se neće ispuniti. Ali svjestan sam da nijesam ja kriv tome.

U julu 1998. godine preselili smo se na periferiju glavnog grada (Tirani). Trenutno se bavim prevodom sa srpskog i sa ruskog.

Često se ljudi pitaju: "Zar su prošla zauvek vremena čuda?! I njima odgovaraju; "Da!". Ali ja bi rekao da nije istina: "Zar naš opstanak nije jedno malo čudo? Ali čija je zasluga? Božja! Velika ljubav prema domovini, nepokolebljiva vjera u Boga, jaka nada za povratak u zemlju naših predaka i podržavanje Sijačana spasili su nas.

21-og decembra 2015. godine, ambasador Rusije u Albaniji, g. Aleksandar Karpusin odlikovao je mene medaljom Saveza pisaca Rusije i uručio mi diplomu kao istaknutom prevodiocu djela ruske književnosti sa motivacijom: "Za vjernost ruskoj riječi".

17-og aprila 2018. godine, u salu Akademije nauka Albanije, udruženje "TIRANA", najprestižnije u Albaniji, uručilo mi je visoko priznanje "Plemenitost grada Tirane".

25-og novembra 2020. godine, Predsjednik države Albanije, g. Ilir Meta uručio mi je, kao istaknutom intelektualcu, crnogorskog porijekla, za dugogodišnji uspješan rad prevodioca i istoričara titulu "VELIKI MAJSTOR ALBANIJE".

Nezaboravljeni predsjednik Amerike, Džon Kenedi, obraćajući se svome narodu izjavio je: "Ne traži od domovine šta će ona učiniti za tebe, nego šta si ti spreman da učinis za nju!" Analizirajući ovu zlatnu izreku, svjestan sam dodati: "Učinio sam i učiniću što je u mojoj moći za domovinu, ali i ONA treba da prizna svoje obaveze, koje je, nažalost do danas brutalno pogazila".

Tirana, maj – 2022 g.

SUDAR NIKOLA,
prevodilac i istoričar ("Veliki majstor Albanije")

Nekoliko mišljenja o proširenju saradnje između Albanije i Crne Gore:

1. Stvaranje Albansko-Crnogorskog društva prijateljstva (centar u Tirani, a filiale u raznim gradovima Albanije)); organizovanje poseta u cilju upoznavanja domovine.
2. Proširenje saradnje u oblasti ekonomije:
 - u trgovini (da bi se stigli najveći pokazatelji);
 - u investicijama (apsolutna potrebnost);
 - u poljoprivredi (razmjena iskustava među poljoprivrednicima i konkretna pomoć u ovoj životnoj oblasti za Albaniju);
 - u turizmu (pomoć u razvijanju pomorskog i planinskog turizma);proširenje poznanstva i saradnje među raznim gradovima, naprimer: Tirana s Podgoricom, Skadar sa Ulcinjem; Drač(Durres) sa Budvom; Valona(Vlora) sa Barom(Tivat), Saranda sa Herceg-Novim i t. d.;
 - organizovanje agro-industrialnih sajmova (međunacionalnih, pa i regionalnih);
 - ukrepenje saradnji o problemima Skadarskog jezera;
3. Razmjena mišljenja u oblastima obrazovanja, kulturi, turizmu, sporta po devizi: **“Tamo gde se politici zatvaraju vrata, kultura je dobrodošla”:**
 - Povezivanja raznih institucija (počevši od najnižeg nivoa obrazovanja do univerzitetske saradnje;
 - razmjena iskustava u oblasti pedagogije (uzajamne posjete među institucijama i pružanje materialnoj pomoći raznim školama u Albaniji;
 - Odobrenje svake godine nekolicini mladih da produže studije na univerzitetu u Podgorici i u drugim specializovanim institucijama;
 - Periodično otvaranje raznih izložbi i sajmova knjiga; proširenje televizijske saradnje (saradnja sa raznim televizijskim kanalima, omogućiti praćenje crnogorskih kanala; saradnja u oblasti proizvoda dokumentarnih i umjetničkih filmova; saradnja u arheologiji;
 - proširenje i učvršćivanje saradnje među arhivama Crne Gore i Albanije;
 - Omogućavanje viza turističkih i kulturnih aktivista, da bi se proširilo uzajamno upoznavanje u svim oblastima;
 - Organizovanje koncerata najpoznatijih pjevača (iz narodne i zabavne muzike); proširenje folklornih i sportskih utakmica (u fudbalu, košarci, plivanju, rukometu i t.d.);
 - zbližavanje religioznih institucija i razvijanje saradnje po raznim slučajevima;
 - Svake godine posvetiti jedan mjesec organizovanju raznih kulturnih i sportskih manifestacija;

prevodilac i istoričar
Nikola Sudar

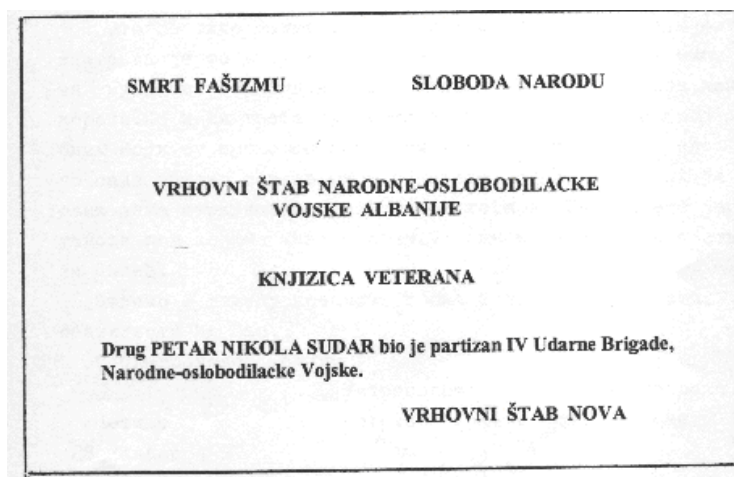
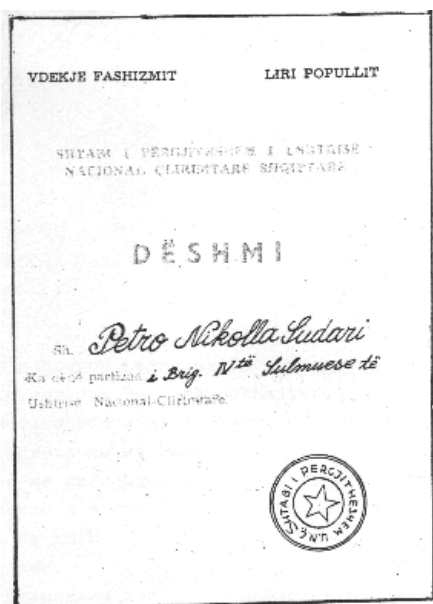
Tirana, 1 oktobar, 2008 g.

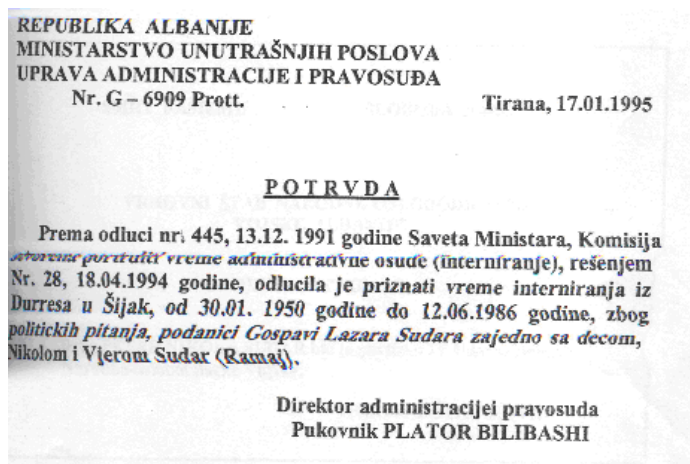
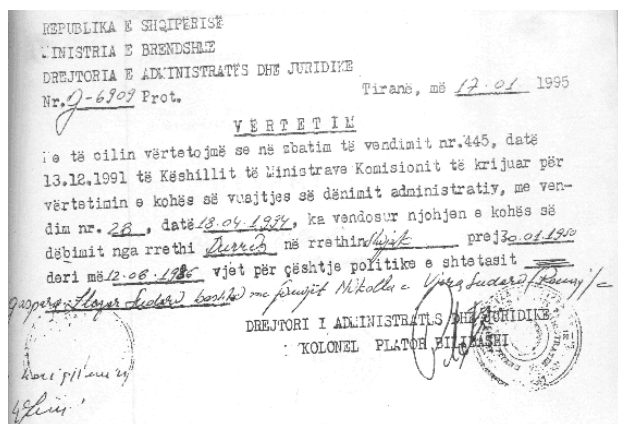
P.S.

Ovaj material uručio sam Ambasadi Crne Gore u Tirani.

Porodica moje majke (đed Lazar, ujaci Stefan i Rako, tetka Ljubica) aktivno su učestvovali u oslobodilačkom ratu, a ujak, Stefan Vujović, poginuo je 14 novembra 1944, za oslobodjenje Kotora od fasista.

Tirana (Albanija), – 2023 g

PORODICA SUDAR:

Nikola, Gordana, Ljubica, Petar, Vasilika, Mileva, tetka Vjera:

1. **Nikola** - istoričar i prevodilac (penzioner).
2. **Gordana** - pravnik (radi u jednoj privatnoj firmi).
3. **Ljubica** - ekonomistkinja (radi u jednoj privatnoj firmi).
4. **Petar** - doktor ekonomskih nauka (profesor Londonskog univerziteta Westminster).
5. **Vasilika** - nastavnica geografije (penzionerka)
4. **Mileva** - ekonomistkinja (zivi i radi u Melburnu - Australija).
7. **Tetka Vjera** - ekonomistkinja (penzionerka);

Adresa:

Nikolla Sudar:

Mob. : 00355692103138

E-mail: nikollasudar@yahoo.com

INTERVJU SA SAMIM SOBOM

P: *Kakav značaj ima za vas porijeklo?*

N: Ja sam ponosan svog crnogorskog porijekla, ali neosporivo je da sam rođen i živim u Albaniji, koju ja puno volim.

P: *Sta predstavlja za vas grad Sijak?*

N: Mali univers, ali nezaboravljen; pravi biser "Srednje Albanije", mada i šire.

P: *Koji je najveći dar za ljudsko biće?*

N: Život, podaren od Svevišnjeg.

P: *A najveća sreća za vas?*

N: Rođenje četvoro dece i njihov izlazak u život.

P: *Sto je za Vas religija?*

N: Bez religije nema ljubavi, a bez ljubavi, nema života.

P: *Koja je najodvratnija ljudska osobina?*

N: Grubost, od koje ljudi postanu stoka.

P: *Najveće kajanje u životu?*

N: Antihumanost albanske diktature, koja nije dozvolila mojoj majci posjetiti rodni kraj (Cetinje) i nakon 50 godina odsutstva.

P: *Koja je vaša omiljena boja?*

N: Bela.

P: *Koji autori se vama više dopadaju?*

N: A. Puškin, F. Dostojevski, V. Šekspir, N. Fraseri, I. Kadare, A. Solzenjicin, A. Šantić, M. Pavić, S. Topolaj.

P: *Vasi izabrani akteri?*

N: A. Mojsi, S. Loren, V. Druznikov, T. Samojlova, Z. Filip, B. Fehmi, Resat Arbana, R. Trebicka R. Serbedia, M. Dravić.

P: *A među pevačima, koje izdvojite?*

N: Vace Zelju, Gretu Zani, Zdravka Čolića, Šabana Šaulića, Anu German, Vladimira Trosina, Kluadio Vilu.

P: *Vaše najmilije pjesme?*

N: "Za tebe domovino!", "Otkinuo sam lisece lavra", "Lastavici", "Teče u pesmama i rijecima", "Tamo daleko", "Podmoskovnije večeri", "Katjusa", "Scrivimi", "Verujem u ljubav".

P: *Kojih iz gradova Albaniji više ti se sviđaju?*

N: Sijak (rodno mjesto), Drač, Tirana, Korča i Skadar ("instinite cuda Albanije");

P: *Na kojoj drugoj zemlji bi zeleli živjeti?*

N: U Mostaru (Bosna), u Sevastopolju (Rusia), u Napulju (Italia), u Sevilji (Spanija);

P: *Koji sport vas više zanima?*

N: Fudbal, ali sa zadovoljstvom bavio bi se rukometom.

P: *Kao istoricar, kako procenjujete Narodno-oslobodilacki rat u Albaniji?*

N: Istorijski bio je neophodan, ali se razvio pogrešno.

P: *Šta je za vas politika?*

N: Razlog raskola među ljudima, ali neizbežna pojava života.

P: *Zasto je takva nepodnošljiva situacija u Albaniji?*

N: Jer zemlji nedostaju pravi politicari.

P: *Najveća nesreća u vašem životu?*

N: 50 godina proživljeno u diktaturi.

P: Kako vi definisete komunizam?

N: Cudoviste sa licem angela, ili veština prevara.

P: Koji su najvitaljniji narodi?

N: Ruski i nemacki narodi, su najvitaljniji na svetu.

P: Kako bi proziveo zivot iznova?

N: Jednako kao do danas, ali sa malim dopunama.

P: Albanija je dala Vama skroviste, skolovala i podigla. Jeste li vi ubedeni da niste ostali duzni NJOJ?

N: Pokojni otac Petar Sudar, kad mu bese 60 godina, ratovao je u redovima 4 partizanske Brigade, za oslobođenje Albanije, a pokojna majka Gospava bila je osnivač bolnice grada Sijak (1946 g.). Za moju gotovo 60 godina delatnosti u oblasti historiji i prevoda, Presdsednik Republike postovao me titulom “Veliki Majstor”. Sestra Vjera, ekonomistkinja, i žena, Vasilika, kao nastavnica decenijama su dali svoj doprinos, ali iskreno mogu reci da poptuno pravo procijeniti nasu delatnost imaju moji postovani sugradani Sijaka, drugovi i poznati.

P: Koji je vas deviz u zivotu?

N: Bazirajucu u istini, usreciti ljude.

P: Da li se nadate za bolju buducnost?

N: Svakako, ali nazalost tada nece me biti.

Nikola Sudar,
historičar i prevodilac, “Veliki majstor Republike Albanije”

Tirana (Albanija), avgust- 2025 g.

21-og decembra 2015. godine, ambasador Rusije u Albaniji, g. Aleksandar Karpusin odlikao me je medaljem Saveza pisaca Rusije i uručio je diplomu kao istaknutom prevodiocu djela ruske književnosti sa motivacijom: “Za vjernost ruskoj riječi”.

17-og aprila 2018. godine, u sali Akademije nauka Albanije, udruženje “TIRANA”, najprestigiozno u Albaniji, uručilo mi je visoko priznanje ”Plemenitost grada Tirane”, s motivacijom:

“... za dugogodišnji rad kao uspješan nastavnik, publicista i istoričar; za veliki doprinos kao prevodilac inostrane književnosti, posebno za djela poznatog ruskog i svetskog majstora, Aleksandra Solzenjicina”.

25-og novembra 2020. godine, Predsjednik države Albanije, g. Ilir Meta uručio mi je, kao istaknutom intelektualcu, crnogorskog porijekla, za dugogodišnji uspješan rad titulu “VELIKI MAJSTOR ALBANIJE”, uz motivaciju:

“U znak ocijenjivanja važnih kontribucija u istraživanju, dokazivanju i publikaciji rijetkih vrijednosti istaknutih tradicija područja Šijaka, sluzajuci otvaranju istorijskog Muzeja grada Šijaka.

Instituciono smo zahvalni za posebnu djelatnost kao historičaru, publicisti i prevodiocu, koji je darivao albanskim čitaocima djela velikih savremenih pisaca na albanskom jeziku”.

Delatnost g. Nikoli. Sudara u oblasti prevođenja i izdavanja:

Objavljeni prevodi:

I - s ruskog na albanski:

1. *"Tama Kaudilja"* (Martin Gusman), izd. kuca "Naim Fraseri", T. 1984 g.
2. *"Dostojevski"* (Leonid Grossman), izdavačka kuca "Onufri", Tirana – 2001 g.
3. *"Stars – Zvezde kinematografije"*, (Juri Slavič), izd. kuca "Onufri", T. 2001.g. .
4. *"CIA protiv KGB"* (Allen Dulles), izdavačka kuca "Onufri", Tirana – 2002 g.
5. *"Intimnosti"* (u originalu "Dan"- Tatjana Tolstaja), izd. kuca "Onufri". T. 2003 g.
6. *"Žene i lepota"* (Sofi Loren), izdavačka kuca "Onufri", Tirana – 2003 g.
7. *"Najistaknuti spioni svijeta"* (Charles Whiton), izdavačka kuca "Onufri", T. 2004.
8. *"Teške greške CIA"* ("Cold Warrior"-T. Mengold- I i II deo), izd.k."Ombra"-04.
9. *"42 atentate protiv Hitlera"* (V. Bertold), izdavačka kuca "Ombra", Tirana – 2004 .
10. *"Ja nisam sudija"* (iz knjige "Uspomene", N. Hruševa, I), izd. kuca "Ombra"-
11. *"Bijela duga"*, (Raskazi – K. Paustovski), izd. kuca "Ombra". Tir. 2006 g.
12. *"Silvester Stalone"* (Ulli Weis), izdavačka kuca "Onufri". Tirana – 2006 g.
13. *"Uspomene"* - 2 deo (N. Hrušev), izd. kuca "55". Tirana – 2006 g.
14. *"Kanaris – admiral špion"* (Karl Barte), izdavačka kuca "55". Tirana -2006 g.
15. *"Kraj utopije"* (A. I. Morozov)(prevod za Galeriju umetnosti). Tirana, 2006 g.
16. *"Dve novele"* (Fazil Iskander), izdavačka kuca "Ombra". T. –2007 g.
17. *"Generala Kalugina: likvidirajte ga"*(O. Strigin), izd. kuca "55", T – 2008 g.
18. *"Stalin"* (L. Trocki); izd. kuca "Onufri", 2011 g.
19. *"Nakit od "Bulgari"*, (F. Ueldon), izd .kuca "Bota shqiptare" 2012 g.
20. *"Devojka iz poste"* (S. Cvejg), izd. kuca "Bota shqiptare", 2012 g.....
21. *"Seks, put k ljubavi i duhovnosti"* (Osho) ,izd. "F. Noli" , 2013 g.
22. *"Ptice umiru pevajući"*(K. Makallou), s rus. na alb.; izd. kuca "Bota Shqiptare".2013 g.
23. *"Bijeli lotus"* (Oso), s ruskog na alb. jezik; izd. kuca "Fan Noli", 2013 g.
24. *"Bog, koji nije postojao"*(Oso), s ruskog na alb. jezik; izd. kuca "Fan Noli, 2013 g.
25. *"Odjel raka"* (A. Solzenjicin) s ruskog na alb. jezik; izd. kuca "Fan Noli". 2014 g.
26. *"Jedan dan Ivana Denisovica"* (A. Solzenjicin); izd. kuca "Fan Noli". 2015 g.
27. *"Dugi put do kuće"* (Daniel Stil), s ruskog na albanski, izd. kuca "Fan Noli". 2016 g.
28. *"Kuca Matrone"* (A. Solzenjicin), s ruskog jezika, izd. kuca "Fan Noli"- 2017 g.
29. *"Avgust 14-ga"* (A. Solzenjicin), s ruskog jezika, izd. kuca "Fan Noli"- 2018 g.
30. *"Arhipelag GULAG"* (A. Solzenjicin) !,2 i 3 delo, s ruskog jezika, izd. kuca "Fan Noli"-2019-g,
31. *"Brze vode"* (Daniela Stil) , s ruskog jezika, izd. kuca "Fan Noli"-2020 godine..
32. *"Bajka za odrasle"* (Deniel Steel) , s ruskog jezika, izd. kuca "Fan Noli"-2023 godine..
33. *"Sastanak sa prošlostu"* (Deniel Steel) , s ruskog jezika, izd. kuca "Fan Noli"-2023 godine..

II – sa srpskog na albanski:

1. *"Nema lepše vere od hrišćanske"*(Ep. Danilo - Ep. Amfilohije), iz.k."Preporod"-95.
2. *"Moje poznanstvo sa Titom"* ("Druženje s Titom"), M. Đilasa, idz.k. "55", 2006 g.
3. *"Razgovori u Parizu"* (Branka Bogavac), izdavačka kuca "Onufri". T. 2007 g.
4. *"Traži se impotentan muškarac"*(G. Hauptman) – izd. kuca "Onufri". T. 2007 g.
5. *"Dragulj Medine"* (Šery Džones), izd. kuca "Bota shqiptare", T – 2009 g.
6. *"Mač Medine"* (Šery Džones), izd. kuca "Bota shqiptare", T – 2010 g.
7. *"Sudija"* (Vuk Drašković), izd. kuca "Naimi"- 2010 g.
8. *"Kraj jedne ljubavne price"* (G. Grin), izd. "B. Shqiptare" - 2011g.
9. *"Strasne ljubavne price"* (M. Pavic), izd. kuca "Onufri", 2012 g.
10. *"Covek, koji naglo stigao u grad"*(T. Tufan), izd. kuca "Fan Noli", 2015 g.

11. *“Ruleta” (Lada Zigo)*, s hrvatskog jezika; izd. kuca *“Fan Noli”*, 2016 g.
12. *“Puna glava radosti” (O. Spahic)*; sa srpskog jezika, izd. kuca *“Fan Noli – 2017g.”*
13. *“Na/Pola” (Jasmin B. Frelih)*; sa srpskog jezika, izd. kuca *“Fan Noli – 2018”*
14. *“Historia ljudi, umrese od straha*; sa srpskog jezika, izd. kuca *“Fan Noli – 2023”*
16. *„Delfin“*, (aleksandër Propiev), sa srpskog jezika, izd. kuca *“Fan Noli – 2025.”*

!V - Stvaralastvo:

1. Monografija: *“Fragmenti iz života”* - izdavačka kuća *“Geer”*, T. 2007 g.
2. *“Izabranije clanci”* - Izdav. kuca *“Politeknika-servis”*; S. Peterburg – 2013 g.

V. U procesu izdavanja:

1. *“Memoare” (V. Nabokov)*, s ruskog na albanskom, izd. kuca.....
2. *“Ples sa Evom” (A. Dzak)*, sa srpsk. na alb. Izd .kuca *“Bota shqiptare”*,
3. *“Bog mi je svedok!” (Ž. Zirojevic - Đ. Milovanovic)*.sa srp. na alb, izd..kuca.
4. *“Moj život i moja epoha” (H. Miler)*, s ruskog na alb. izd. kuca.....
5. *“Zapisi podruma” (F. Dsotojevski)*, s ruskog na albanski. Izd. kuca *“Fan Noli”*...
6. *“Prica za odrasle” (Deniel Steel)*, s ruskog na albanski jezik; izd. kuca *“Fan Noli”*...
7. *“Sastanak sa prosloscu (Deniel Steel)*, s ruskog nga albanski jezik; izd. Kuca *“Fan Noli”*...

VI. Publicistika: .Razne članke u novinama, časopisima i drugim izdanjima.

Tirana (Albanija), - 2025 g

Jedina moja sestra Vjera (godinu starija od mene) piše predsjedniku Vlade Crne Gore g. Igoru Lukšiću,

PODGORICA.

Uvaženi g. Predsednice,

Od Boga molim da ovo pismo zatekne Vas u najboljem zdravstvenom i materialnom stanju. Svesna sam da ste prepoterećeni poslom, ali imajući u vidu osobu u godinama, kao sto sam ja, sigurna sam mi necete zameriti sto uznemiravam.

Zovem se Vjera Ramaj (Sudar), imam 72 godine, rođena sam u malom gradicu Šijak (Albanija), a sada živim u Tirani. Pokojni roditelji bili su iz Crne gore, i nisu imali sreće da se vrate u svoju domovinu. Prije nekoliko godina umro mi je muž i tako ostala sam sama,

Kao svaka druga osoba sanjala sam da se vratim u domovinu. Zajedno sa jedinim bratom, Nikolom Sudarom, učinili smo nemoguće nakon promjena da se vratimo, ali nažalost počeo je zločoban rat, i tako vlasti nisu nama dozvolili vratiti se, sto za nas bio je strasan udar.

Decenijama patili smo ovde zbog porijekla, kao internirani i uvek živeli smo u potpunom strahu. Samo nakon 1991 godine uspjeli smo nekako da se oslobodimo od toga preteskog tretiranja. Posledice danasnje su očigledne: ja patim od srca, od migrene, od reume, od stomaka, od kolitisa. Nekako do danas sam gurala na sto jada, ali pogotovo zadnje vrijeme pojavio mi se i diabetitis i više ne mogu izdurati. Razmislite malo: moja penzija je 100 eura, a troškove za lijekove prevazidu moju penziju. A za životne potrebe?!

Znam da i kod Vas ima onih koji pate, ali ne mislim da ima tamo neko ko je prezivio gotovo 50 godina jade strasne diktature, kojih sudbina priredila meni i mojoj porodici. Bilo bi nesto predivno ako bi se omogućilo meni jedna skromna garsonijera u domovini da bi tamo provela to malo sto mi je preostalo od života i da me sahrane u veoma poželjnoj domovini. Kad Grčka daje nebrojnim albancima penziju od 450 eura, kad tako postupa i Italija, zasto da i meni ne bi omogućila domovina dodatak

penzije, da bi mogla podmiriti najelementarne potrebe? Zar toliko je tesko da mi se da pravo jedan put godisnje da se lijecim od reume u Igalu?

Koliko mi je preostalo ziveti? Veoma malo, samo nekoliko godina(mozda i manje). Zar bi se osiromasila domovina ako bi ispunila bi taj moj skroman zahtev? Brat i njegova zena sami su bolesni, a njihova deca stvorili su porodice i nisu u stanju da mi pomognu. Stidno bilo bi za mene, pa i za domovinu ako bi ja, stara zena, koja jedva hoda, uzela bi torbu i stap da bi izašla prositi na ulicu. Zamolila bi Vas da razumijete moju muku i da mi pomognete.

Veoma se nadam u vasu humanost.

*S posebnim postovanjem,
Vjera Ramaj (Sudar)*

Moja adresa:

Rr. "Mihal Grameno", Pallati 1, Shkalla 1, Ap. 4 - Tirana (Albania)

Mob.: 0035569224547

P.S.

Nakon godinu dana nastojanja, vlada Crne Gore, preko ambasadora, g. Perovića, dala je ovaj odgovor: "G. Vjeri Sudar odobreno je da se liječi 15 dana u Igalu, u decembru 2012 godine". *(Zar, je moguće da Vlada Crne Gore nije znala da u decembru mjesecu te godine banje u Igalu nisu funkcionirale?!)*

Tirana (Albanija), 10 novembar 2023 g.

**Sa najboljim prijateljem, g. Marinkom Ćulafićem,
Predsjednikom Crnogorske manjine u Albaniji**

NEKADA u Albaniji...

Moj najomileni ruski kinoakter, Vladimir Druzhnikov.

Sa ovom fotografijon vezan je poseban događaj:

Bješe 1974. godina. Represalije u Albaniji su se zaoštrile u svim pravcima, zbog paranoje zločinca Envera Hodže. Tada imao sam oko 35 takvih foto, ruskih kinoaktera, kojih sam puno volio. Iznenada izrekao sam se negđe, a neko me prijavio. Šutri dan dva oficira bezbjednosti uvukli su se u moj stan s namjerom pronaći te foto. Moja pokojna majka, Gospava (svaka joj čast i na drugom svijetu), uspela je baciti u vatru 34 foto, ali slučajno se spasio samo ovaj. Ako bi agenti uspeli pronaci te foto, proveo bi najmanje 10 godina zatvora, kao opasan agent KGB (tada bili smo internirani i bilo je lako kaznjavati nas).